

Տ Ա Ր Ե Կ Ա Ն   Հ Ա Շ Վ Ե Տ Վ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն
ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայազիտական հետազոտությունների կենտրոնի
2017թ. գիտական հետազոտությունների և գիտակազմակերպչական
գործունեության հիմնական արդյունքների մասին

1. ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի 2017թ. գործունեության կարևորագույն արդյունքներից են.

ա. Կենտրոնի հնագետների կողմից Շիրակի մարզում՝ Ջրափի գյուղի տարածքում, Ախուրյանի ջրամբարի ափին, հայտնաբերվեցին քանդակագարդ և արձանագրված օրորոցաձև տապանաքարեր, նաև նոր հնավայր, որը հնագիտական հետախուզության նախնական տվյալներով վերագրվում է անտիկ ժամանակաշրջանին: Հնագիտական հետախուզության միջոցով Ախուրյանի աջ և ձախ ափերին հայտնաբերվել են 4 ամրաշինական կառույցներ՝ կիկլոպյան շարվածքով, անշաղախ պատերով ամրոցներ Փոքր Սեպասարում, Ջրափիում և Ջրաձորում, Ախուրյանի ափամերձ բոլոր ամրաշինական կառույցները հաշվառվել և քարտեզագրվել են /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Լ.Եգանյան/:

բ. Ճշգրտվել է սեպագիր արձանագրություններում հիշատակվող մ.թ.ա. II-I հազարամյակներին Ախուրյանի ավազանի ցեղային երկրների՝ Վիտիբուխիի Կատարգայի, Լուշայի, Կուլիայի տեղադրությունները, և այդ տեղանունները ստուգաբանվել են՝ իրենց հնդեվրոպական հիմքերի բացահայտմամբ /ղեկ.՝ պ.գ.դ. Ս.Պետրոսյան/:

գ. Պատմագիտական բնույթի ճշգրտումներ են կատարվել Անանուն պատմիչի Հայոց արքայացանկի հարցում, որտեղ մեզ հասած օրինակում կան բնագրային բացթողումներ, առանձին հատվածների տեղափոխություններ /ղեկ.՝ պ.գ.դ. Ս.Պետրոսյան/:

դ. Լույս տեսավ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» պարբերական ժողովածուի հոբելյանական 20-րդ հատորը՝ 326 էջ ծավալով /խմբ. բ.գ.դ. Ս.Հայրապետյան/, անցկացվեց ազգագրական տոնահանդես՝ «Հացի տոն»/ղեկ.՝ հ.գ.թ. Կ.Սահակյան/:

ե. Կատարվել է Կարս-Ալեքսանդրապոլ աշուղական առնչությունների, Ալեքսանդրապոլի աշուղական համքարության ձևավորման, նրա պատմական դերի ու նշանակության վերհանում ու արժեքավորում, ինչը ցայժմ կատարված չէ հայ աշուղագիտության մեջ /ղեկ.՝ արվ.թ. Հ.Հարությունյան/:

2. Բազային ֆինանսավորմամբ ստացված հիմնական արդյունքները 2017թ.

ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնը 2017թ. շարունակել է իրականացնել «Շիրակի հնագիտական և պատմագրագրական ուսումնասիրություններ-2» գիտահետազոտական ծրագիրը՝ (ղեկ.՝ Բ.Գ.Պ.Ս.Հայրապետյան), որում Շիրակի տարբեր ժամանակահատվածների պատմական իրողությունների ուսումնասիրությունը կատարվել է մի քանի թեմաներով: «Ախուրյանի ավազանը մ.թ.ա. 1-ին հազարամյակում» թեմայի գծով /ղեկ.՝ պ.գ.դ. Ս.Պետրոսյան/ շարունակվել է տվյալ ժամանակաշրջանի Շիրակի ու շրջակայքի՝ սեպագրային աղբյուրներում վկայված ցեղային երկրների ուսումնասիրությունը: Պատմամշակութային, ազգագրական և լեզվաբանական փաստերի վկայակոչումով պարզվել է, որ շումերական Ստորերկրյա աշխարհի Ներգալ աստծու նախատիպերից առաջինը ծագում է Հայկական լեռնաշխարհից, և նրա հետագա զարգացումներն են շումերների Ներգալը, Հայասայի գերագույն աստված Ա.ԳԱՐ-ը, հայ հեթանոսական Անգեղը: Կատարվում է հայկական ժայռապատկերների քննություն Հայկական լեռնաշխարհի հնագույն հնդեվրոպական բնակչության՝ Առաջավոր Ասիայի մշակութային կյանքում ունեցած ուրույն դերի բացահայտման տեսանկյունից:

Ծրագրի շրջանակներում 2017-ին շարունակված պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրություններից մեկը /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Ակոպով/ վերաբերում է պատմական գավառին հարակից տարածքի՝ **Ճորոխի ավազանի 1830-1918թթ. ժողովրդագրական դրությամբ**: Նորահայտ վրացական և թուրքական սկզբնաղբյուրների ուսումնասիրությունը որոշակի հստակություն է մտցնում Ախալցխայի գավառի Կիսկիմի և Էրզրումի նահանգի Մամրվանի սանջակների հայության թվի, տեղաբաշխման և կրոնադավանաբանական պատկերի ճշտման հարցերում:

Հաշվետու տարում ավարտին է հասցվել ծրագրի «Ալեքսանդրապոլի գավառը 1914-20թթ.» թեմայով նախատեսված՝ 1914թ. նոյեմբերից 1918թ. ապրիլ ամիսն ընկած ժամանակահատվածում Ալեքսանդրապոլի գավառ անցած փախստական-գաղթականների թվի, նորեկների տեղաբաշխման և գաղթականության ընդունման ժամանակ առաջացած խնդիրների համակողմանի ուսումնասիրությունը: Միաժամանակ ար-

խիվային և գրադարանային հավաքչական աշխատանք է կատարվել /նաև՝ ժամանակի արևելահայ պարբերական մամուլի քննություն/ թուրքական գորքերի կողմից գավառի առաջին զինակալման (1918թ. մայիսի-նոյեմբեր) պատճառների, թուրք նվաճողների կողմից այստեղ վարվող վարչա-իրավական քաղաքականության առանձնահատկությունների ուսումնասիրության ուղղությամբ:

Ծրագրի «Ալեքսանդրապոլի հասարակական և կրթամշակութային կյանքը XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին» թեմայի շրջանակներում 2017-ին Կենտրոնում շարունակվել է նաև գավառի և հատկապես նրա կենտրոնի՝ Ալեքսանդրապոլի 19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի հասարակական-քաղաքական և կրթամշակութային կյանքի ուսումնասիրությունը /ղեկ.՝ պ.գ.թ.Գ.Այվազյան/:

2017-ին շարունակվել է նաև **Շիրակի տարածաշրջանում խորհրդային իշխանության հաստատման շրջանի /1921-1930թթ./քաղաքական պատմության ուսումնասիրությունը** /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Կ.Ալեքսանյան/: Կատարվում է նշյալ ժամանակահատվածում Ալեքսանդրապոլի շրջանային հեղկոմի և կուսակցության գավառային կոմիտեի գործունեության, գավառում խորհրդային իշխանության մարմինների ստեղծման և գործունեության առանձնահատկությունների, նրա տեղական և կենտրոնական մարմինների փոխհարաբերությունների ուսումնասիրություն, ՆԷՊ-ի շրջանում գավառում քաղաքական բռնաճնշումների պատճառների և արմատների բացահայտում:

Ծրագրի շրջանակներում 2017-ին Կենտրոնում շարունակվել է «**Մեծ եղեռնը վերապրածները**» թեման /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ի.Ավազյան/՝ առանձնակի կարևորելով Եղեռնի տարիներին Շիրակում և մասնավորապես Ալեքսանդրապոլի որբանոցներում հանգրվանած արևմտահայ որբուկների ու նրանց ժառանգների մասին տեղեկությունների հավաքումն ու մշակումը, որ նպատակ ունի կորստից փրկել ցեղասպանություն վերապրածներին և նրանց սերունդներին վերաբերող ազգագրական նյութերը:

Ծրագրի «**Շիրակի սոցիալ-տնտեսական և ժողովրդագրական դրությունը XXդ. վերջին-XXIդ. սկզբին**» թեմայի շրջանակներում /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Բոյաջյան/ շարունակվում է մարզի բնակչության թվի փոփոխությանը, բնական վերարտադրությանը, սո-

ցիալ-տնտեսական իրադրությանը վերաբերող հարցերի քննությունը՝ նպատակ ունենալով բացահայտել մարզի ներկայիս սոցիալ-տնտեսական և էթնոժողովրդագրական գործընթացների օրինաչափություններն ու առանձնահատկությունները:

«Շիրակի հնագիտական և պատմագագագրական ուսումնասիրություններ» ծրագրի կարևոր բաղադրիչներից է նրա հնագիտական հուշարձանների հետազոտությունը: 2017-ին Կենտրոնի հնագետների խումբը /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Լ.Եգանյան/ **Մեծ Մեպասարի վաղբրոնզիդարյան հնագիտական հուշարձանի** պլանային պեղումներով /հուլիս/ ընդարձակել է հնավայրը՝ ներառելով սարի հարավային լանջ իջնող հատվածը՝ ունենալու համար տաճարական համալիրի սահմանների հատակագծային ավելի ամբողջական պատկերը, մյուս կողմից՝ հստակեցնելու սրբարանին հարակից նոր պեղված կառույցների գործառական նշանակությունը: Մեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին խումբը /ղեկ.՝ Հ.Խաչատրյան/ պեղել է Հայկաձորի ուրարտական ժամանակաշրջանի ամրոց-բնակավայրը, իսկ օգոստոսին հայ-գերմանական համատեղ արշավախմբի կազմում մասնակցել է Ազատանի մ.թ.ա. XIII-VIIIդդ. ամրոց-բնակավայր-դամբարանադաշտի պեղումներին: 2017-ի առաջին կիսամյակը տրամադրվել է նախորդ տարվա պեղումներով վերոնշյալ հնավայրերից հայտնաբերված նյութերի կամերալ ուսումնասիրությանն ու վերականգնողական աշխատանքին:

Կենտրոնում իրականացվող բազային գիտահետազոտական ծրագրի կարևոր բաղադրիչներից է նրա հարուստ ազգագրական ժառանգության արժևորումը: Ծրագրի շրջանակներում 2017-ին շարունակվել է «**Ալեքսանդրապոլ-Լենինական-Գյումրի քաղաքի սոցիոնորմատիվ և հումանիտար մշակույթ**» թեմայի ուսումնասիրությունը /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Կ.Բազեյան/, մասնավորաբար, Ալեքսանդրապոլի՝ որպես նորաստեղծ քաղաքի ձևավորման վրա այլեթնիկ՝ հիմնականում ռուսական մշակութային ազդեցության ուսումնասիրումը: Հետազոտության արդյունքում վեր են հանվել ռուսական ու դրանով միջնորդավորված եվրոպական մշակույթի կոնկրետ դրսևորումները Ալեքսանդրապոլի քաղաքաշինության, ճարտարապետության մեջ, բնակարանային համալիրում, ինչպես նաև բնակչության կենսապահովման ու հոգևոր մշակույթում:

2017-ին իրականացվել է զգալի աշխատանք նաև **«Շիրակի ժողովրդական ծեսերի ու տոների ժամանակակից փոխակերպումներ, տոնահանդեսի մշակույթ»** ազգահոգեբանական թեմայի ուսումնասիրության ուղղությամբ /ղեկ.՝ հ.գ.թ. Կ.Սահակյան/: Խումբը 2017-ի սեպտեմբերին ՀՀ ՄՆ ֆինանսական աջակցությամբ Գյումրում արդեն հինգերորդ անգամ իրականացրեց «Հացի տոն» փառատոնը:

2017-ին Կենտրոնի բազային ծրագրի շրջանակներում շարունակվել է նաև **«Շիրակի ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրները և զարգացման միտումները»** թեմայի կատարումը /ղեկ.՝ արվ.թ. Հ.Հարությունյան/: Իրականացվել է բանահավաքչական աշխատանք Աշոցքի տարածաշրջանի 6 համայնքներում: Հավաքված և մշակված նմուշները ենթարկվել են ժանրային-տիպաբանական քննության:

2017-ին շարունակվել է նաև բանագիտական բնույթի ուսումնասիրություն՝ **բանահյուսական տեքստերի զուգադիր քննություն**՝ նրանց առանձնահատկությունների վերլուծությամբ /ղեկ.՝ Հ.Սատիկյան/: Գրառվել են ազգագրական նոր նյութեր, որոնք լրացուցիչ հնարավորություն են ընձեռում հայկական նյութի բազմակողմանի ուսումնասիրման և անգլալեզու տեքստերի հետ համադրման համար:

2017 թ-ին Կենտրոնում իրականացվող ծրագրի շրջանակներում ընդհանուր առմամբ հրատարակվել են 28 գիտական հոդված /10-ը՝ արտերկրում /, գիտաժողովների 14 զեկուցում /11-ը՝ արտերկրում/, 2 մենագրություն: Լույս է տեսնել Կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» պարբերական ժողովածուի հոբեյանական 20-րդ հատորը, մարզի տարածքում իրականացվել են 3 հնավայրերի պեղումներ, 3 ազգագրական գիտարշավներ, Գյումրիում՝ «Հացի տոն»: Հրատարակության են պատրաստվել մեկ հուշագրություն, 4 մենագրություններ, արխիվային փաստաթղթերի մեկ ժողովածու: Գործել են համացանցում տեղադրված երկլեզվյա կայք-էջը և ֆեյսբուկյան էջը՝ կենտրոնի գիտական, գիտակազմակերպչական և հրատարակչական գործունեության մասին մանրամասն տեղեկատվությամբ:

ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի տնօրեն
գիտքարտուղար

Ս. Հայրապետյան
Հ. Հարությունյան

3.Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ստացված արդյունքները 2017թ.

2015-ի սեպտեմբերից մինչև 2017-ի սեպտեմբերը ՇՀՀ կենտրոնում իրականացվել են նաև թեմատիկ ֆինանսավորմամբ երկու երկամյա ծրագրեր.

«Կարս-Ալեքսանդրապոլ. աշուղական ավանդույթներ և փոխառնչություններ» /ղեկ.՝ արվ. թ. Հ.Հարությունյան/ և

«Ախուրյանի ավազանի ամրաշինական կառույցները» /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Լ.Եզանյան/
---- **Կարս- Ալեքսանդրապոլ. աշուղական ավանդույթներ և փոխառնչություններ»**
թեման նվիրված էր Ալեքսանդրապոլի հայ աշուղական կենտրոնի ձևավորման, աշուղական ավանդույթների ժառանգականության խնդիրներին:

Համակարգվել են Կարսի և Ալեքսանդրապոլի հայ աշուղների անվանացանկն ու երգերի ընտրանին: Արխիվային-աղբյուրագիտական աշխատանքներ են կատարվել Ե.Չարենցի անվան ԳԱԹ-ում, ԳԱԱ ՀԱԻ բանահյուսության արխիվում, Հայաստանի ազգային արխիվում: Պարզվել է, որ Կարսում ապրած և ստեղծագործած աշուղներից /Թուջջարի, Քյամալին, Անդրեաս, Գասպար, Սարի Օղլան, Մալուլ և այլք/ շատերը հետագայում տեղափոխվել են Ալեքսանդրապոլ՝ շարունակելով համքարային գործունեությունը: Հստակեցվել է Կարսից Ալեքսանդրապոլ տեղափոխված աշուղական համքարության վերակազմավորման և գործունեության ծավալման ժամանակաշրջանը, որն է՝ 19-րդ դարի 40-ական թվականները: Կատարվել է Կարսի թուրք աշուղների անվանացանկի և երգերի համակարգում, նրանց երգային ժառանգության նախ տեքստաբանական, ապա՝ երաժշտաոճային վերլուծություն: Այդ նպատակով վերծանվել են թուրք աշուղների ձայնագրյալ երգերը /շուրջ 150 նմուշ/, դիտարկվել են նաև 200 նմուշ բանաստեղծական տեքստեր:

Իրականացված թեմայի շրջանակներում կարևորագույն տեղ է հատկացվել նաև աշուղական արվեստին առնչվող հուշագրական նյութերի, տարեգրությունների, արխիվային տարբեր նյութերի հավաքմանը, համակարգմանը և դրանց աղբյուրագիտական քննությանը: Կարսի հայ աշուղների անվանացանկը, նրանց ստեղծագործությունների բնութագրով հիմնականում ճշտվել է Գ.Լևոնյանի, Ա.Բրուտյանի աշխա-

տություններով, ինչպես նաև ձեռագիր նյութերով: Կարսի և Ալեքսանդրապոլի հայ և թուրք աշուղների անվանացանկի հստակեցումը, նրանց երգերի ընտրանու երաժշտա-տիպաբանական քննությունը հնարավորություն ընձեռեց հստակորեն տարբերելու աշուղական ընդհանուր ավանդույթի տիրույթում երկու տարբեր՝ հայ և թուրք ազգային արվեստների զուգահեռ գոյակցությունը: Կատարված աշխատանքը՝ որպես միջազգային համագործակցությանը նպաստող հետազոտական դաշտ, հետաքրքրություն է առաջ բերել հատկապես այսօր Կարսում հայտնի աշուղագիտական շրջանակներում, և առաջարկություն է եղել թեման առավել խորացնել Կարինի աշուղական ավանդույթի առնչությամբ: 2017-ին թեմային նվիրված հրատարակվել են 2 հոդված /մեկը՝ արտերկրում/ և միջազգային գիտաժողովի 2 զեկուցում /արտերկրում/:

----- Երկրորդ թեմատիկ ծրագիրը՝ **«Ախուրյանի ավազանի ամրաշինական կառույցները»** /դեկ.՝ պ.գ.թ. Լ.Եգանյան/ նպատակ էր հետապնդում հաշվառել տարածքի հայտնի ամրաշինական կառույցները, հայտնաբերել նորերը, քարտեզագրել, բացահայտել դրանց ժամանակագրական, գործառական և տիպաբանական առանձնահատկությունները, դրանց տեղաբաշխման ստրատեգիական նշանակությունը և հարաբերակցությունը առևտրային ճանապարհների ու բնակավայրերի հետ:

Հավաքվել, բաղդատվել և համակարգվել են Ախուրյանի ավազանի ուսումնասիրված հուշարձանների պեղումների արդյունքները, թեմային առնչվող հրատարակությունները և չափագրությունները: Հնագիտական հետախուզությամբ Ախուրյանի ավազանի հայտնաբերվել են 4 ամրաշինական կառույցներ՝ կիկլոպյան շարվածքով, անշաղախ պատերով ամրոցներ Փոքր Սեպասարում, Ջրափիում, Ջորակերտում և Ջրաձորում: Հաշվառվել և քարտեզագրվել են ավազանի բոլոր ամրաշինական կառույցները: Մեծ Սեպասարի վաղբրոնզիդարյան բնակավայրի պեղումներով հայտնաբերված կիկլոպյան պարսպապատերի գոյության հիման վրա եզրակացվել է, որ Ախուրյանի ավազանում ամրաշինական կառույցների սկզբնավորումը մ.թ.ա. 4-3-րդ հազարամյակների սահմանագիծն է: Կատարվել է ամրաշինական կառույցների գործառական տարբերակում: Հստակեցվել են *բերդ, ամրոց, դղյակ* պաշտպանական

կառույցների գործառնական և կառուցվածքային առանձնահատկությունները: Կատարվել է զարգացած միջնադարի ամրաշինական կառույցների տիպաբանական դասակարգում: Անի մայրաքաղաքի մատույցները պաշտպանող Մաղասբերդ, Տիգնիս, Արալըղ արտաքին պարսպով օժտված տիպական բերդերին զուգահեռ՝ այդ շրջանում Ախուրյանի ափամերձ տարածքներում ի հայտ են եկել նոր տիպի ամրաշինական կառույցներ՝ պահակետ-գորանոցային ամրոցներ՝ Վահրամաբերդը, Տիրաշենը, ռոնք, ի տարբերություն բերդերի, ավելի փոքր են, չունեն արտաքին պարիսպ: Նույն խմբին են դասվել ամրոցի ձևափոխված 7-րդ դարի կիսաքանդ եկեղեցիները /Ախուրիկ, Երազգավորս, Կումայրի/: Սրանք եղել են զենքի, զինամթերքի, պարենի պահեստարաններ, ունեցել պահակետային կայազորներ և ապահովել են ճանապարհների անվտանգությունը: Թեմայի վերաբերյալ ավարտական տարում՝ 2017-ին հրատարակվել է 3 հոդված:

----- 2016-ի դեկտեմբերից մինչև 2017-ի դեկտեմբերը «Երիտասարդ գիտաշխատողների հետազոտությունների աջակցության ծրագիր- 2016» մրցույթի արդյունքներով՝ ԿԳՆ գիտության կոմիտեի ֆինանսավորմամբ կենտրոնում իրականացվել է նաև «Տայքը 1830-1878 թթ. (պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրություն)» գիտական թեման՝ մեկամյա տևողությամբ/դեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Ակոպով/:

Աշխատանքի նպատակն էր սկզբնաղբյուրների խիստ սահմանափակության, առանձին վարչամիավորների մասին տեղեկություններն ուղղակի բացակայության պայմաններում հնարավորինս ուրվագծել պատմական Մեծ Հայքի Տայք նահանգի տարածքում ձևավորված Օսմանյան վարչամիավորների՝ Թորթումի, Կիսկիմի, Մամրվանի, Օլթիի, Բանակի և Թավուսքարի գավառների էթնոկրոնական և վարչաժողովրդագրական պատկերը 1830-1878 թթ.: Օգտագործվել են Չարենցի անվ. ԳԱԹ-ի արխիվում, Հայաստանի և Վրաստանի ազգային արխիվներում պահպանվող հազվագյուտ վավերագրեր և փաստաթղթեր, պարբերական հրատարակությունների հարուստ նյութեր /նաև թուրքական/: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվել Կիսկիմի և Թորթումի գավառների վարչաժողովրդագրական կացությանը՝ պայմանավորված

տարածաշրջանում հայության ունեցած դերով և պատկառելի թվաքանակով: Ուսումնասիրվել է XIXդ. երկրորդ կեսի ռուս-թուրքական պատերազմների ընթացքում պատմական Տայքի տարածքում տեղի ունեցած ռազմական գործողությունները, դրանցում հայության մասնակցության հարցը: Հատկապես մեծ տեղ է հատկացվել 1855 թ. օգոստոսի «փենեքյան» արշավանքին, երբ ռուսական զորաջոկատը հայերի ակտիվ մասնակցությամբ փայլուն կերպով իրականացրեց Կարսի շրջափակման գործողությունը և դյուրացրեց ռուսական բանակի կողմից հայոց հինավուրց բերդաքաղաքի գրավումը:

Հատուկ ուշադրություն է դարձվել Տայքի մահմեդականացած հայերի՝ կեսկեսների հիմնախնդրին: Հայության կրոնադավանաբանական կյանքի փոխակերպումները լիովին պատկերացնելու համար փորձ է արվել վեր հանել այն գործոնները, որոնք պայմանավորում էին հայության այս կամ այն հատվածի դավանափոխումը, ապանան՝ կրոնափոխումը: Օսմանյան կայսրությունում հայության նկատմամբ բռնի իսլամացման քաղաքականությունը որակվել է իբրև ցեղասպանության դրսևորման ձև: Թեմատիկ խումբը 2017-ին հրատարակել է միջազգային գիտաժողովի 1 զեկույց և 2 հոդված, ևս 1-ը հանձնել տպագրման:

ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի տնօրեն
գիտքարտուղար

Ս. Հայրապետյան
Հ. Հարությունյան

4 -

5 2017թ. ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. «Գիտական աշխատություններ» ՀՀ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի պարբերական ժողովածու, Գյումրի, 2017, հատոր 20, 326 էջ:
2. Bazevgh K. R., Aghanyan G.T., Muradyan T.B. Russo-Ottoman War of 1877-1878 and Armenia by Armenian press, Lambert Academic Publishing, Beau Bassin, Mauritius. 2017. 53p.
3. Ավագյան Ի.Է., Մեծ եղեռնը վերապարածները, «Մեր գնդի ճակատագիրը (Հովհաննես Թոչունյան-Հովհաննիսյանի հուշապատումը)», Գյումրի, «Էլդորադո» հրատ., 2017, 350 էջ + լուսանկարներ:

Հոդվածներ, զեկուցումներ

1. Ալեքսանյան Կ.Վ., Ժխտողականությունը թուրքական բռնակալման շրջանում 1918-1921թթ, Բեյրութ, Հայկազյան հայագիտական հանդես, հ.37, 2017, էջ 473-487 :
2. Ալեքսանյան Կ.Վ., Խորհուրդների առաջին ընտրություններն Ալեքսանդրապոլում 1921թ. դեկտեմբեր, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 183-190 :
3. Ալեքսանյան Կ.Վ., Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության Ալեքսանդրապոլի կազմակերպության գավառային կոնֆերանսի նիստերի արձանագրությունները, 1921թ. սեպտեմբերի 5-9-ին, Ե., Բանբեր Հայաստանի արխիվների, թիվ 125, 2017, էջ 169-197:
4. Ակոպով Ա., Թորթումի գավառի վարչաժողովրդագրական պատկերը (XVI դ. – XVII դ. առաջին կես), Ե., Բանբեր Մատենադարանի, հ. 23, 2016 (2017), էջ 149-169:
5. Ակոպով Ա.Ա., XIX դարի II կեսի ռուս-թուրքական պատերազմները և Տայքը, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 146-154:

6. Այվազյան Գ. Ս., Արխիվային փաստաթղթեր Ալեքսանդրապոլի գրադարան-ընթերցարանների մասին, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 256-269:
7. Այվազյան Ի.Է., Ուրվագծեր Ալեքսանդրապոլի պատմամշակութային դիմագծից, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, չջ 258-263:
8. Բազեյան Կ. Ռ., Կ. Ղաֆադարյանի ազգագրական բնույթի մի հոդվածի շուրջ, «Խոսքով Կոտակից մինչև Կարո Ղաֆադարյան», Հանրապետական գիտական նստաշրջան նվիրված Կ. Ղաֆադարյանի ծննդյան 110-ամյա հոբելյանին, Ե., Զեկուցումների հիմնադրույթներ, 2017, էջ 69-72:
9. Բազեյան Կ. Ռ., Վ. Հացունու աշխատությունները որպես հայ ազգագրության սկզբնաղբյուր, Միհրարյան միաբանության 300-ամյակին նվիրված «Կոլոկ, որ մեզ էտուր արև...» հանրապետական գիտաժողովի նյութեր, էջ 60 - 76:
10. Բոյաջյան Ա. Գ., ԱՊՀ և Մերձբալթյան հանրապետությունների բնակչության էթնիկական կազմի շարժընթացը (XX դարի վերջ-XXI դարի սկիզբ), Գյումրի «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 247-256:
11. Բոյաջյան Ա. Գ, Շիրակի մարզի սոցիալ-տնտեսական փոփոխությունները XX դարի վերջին և XXI դարի սկիզբին, Գյումրի, «Գիտական տեղեկագիր», պրակ Ա, № 1, 2017, էջ 205-112 :
12. Եգանյան Լ. Գ., Ախուրյան գետի ափամերձ կիկլոպյան կառույցները, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 287-293:
13. Հ.Խաչատրյան, Ախուրյանի ավազանի միջնադարյան ամրաշինական կառույցները, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 287-293:
14. Հայրապետեան Արմեն, Ս.Դ. Հնչակեան կուսակցութեան Ալեքսանդրապոլի «Արագած» մասնաճիւղի 1895-1904 շրջանի գործունէութիւնից, Պէյրութ, «Հայկական Հայագիտական Հանդէս», հ. ԼԷ, 2017, էջ 11:
15. Հայրապետեան Արմեն, 1914-1918թթ. Ալեքսանդրապոլի գաւառում հաստատուած գաղթականութեան խնդիրների լուսաբանումն արեւելահայ մամուլում, Վիեննա-

- Երևան, «Հանդես ամսօրեայ», հայագիտական ուսումնաթերթ, ՃԼԱ տարի, թիվ 1-12, յունուար-դեկտեմբեր, 2017, էջ 341-364:
16. Հայրապետյան Ա., Հուշեր Ալեքսանդրապոլի հեղափոխական անցյալից (Արամայիս Ազնավուրյան), Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 170-182:
  17. Հայրապետյան Ա., Ալեքսանդրապոլի գավառի վարչա-քաղաքական պատկերը 1918թ. մայիս-նոյեմբեր ամիսներին (օսմանյան առաջին ռազմակալման շրջան), Գյումրի, «Գիտական տեղեկագիր», պրակ Բ, N 1, 2017, էջ :
  18. Հարությունյան Հ. Հ., Աշուղական ավանդույթը Ալեքսանդրապոլի քաղաքային մշակույթում, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 216-223:
  19. Մատիկյան Հ. Հ., Օրորոցայինը մանկական բանահյուսության այլ տեքստերի համապատկերում, Գործարար միջավայրի բարելավման և միջազգային տնտեսական համագործակցության ընդլայնման արդի հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, ՀՊՏՀ 26-րդ գիտաժողովի նյութեր, ՀՊՏՀ, Ե., «Տնտեսագետ», 2017, էջ 375-380:
  20. Մատիկյան Հ. Հ., Օրորոցայինը և աղոթքը՝ որպես քնամուտի տեքստեր անգլերենում և հայերենում, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 232-239:
  21. Պետրոսյան Ս. Գ., Ընձառյուծը որպես արքայի խորհրդանիշ, Ե., «ՎԷՄ» 2017, էջ 101-117 (16.07.2017, <http://vemjournal.org/?p=3359>)
  22. Պետրոսյան Ս. Գ., Ներգալ – Ս.GUR առասպելաբանական կերպարի հենքի մասին, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 28-40:
  23. Պետրոսյան Ս. Գ., Այծապաշտության հետքերը այբուբեններում, Վիեննա» «Հանդես ամսօրեայ», թիվ 1-12, 2017, էջ 443-462:
  24. Պետրոսյան Լ. Ս., Օրոնտես-Երվանդի ռազմական և վարչական միջոցառումները Հայաստանի հյուսիս-արևմուտքում, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 113-120:

25. Հովհաննիսյան Ռ., Սահակյան Շ., «Նարեկ»-ի մեթոդաբանությունը, տեսագործական հիմքերը, Գյումրի, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 224-232:
26. Վարդանյան Բ. Ախուրյան գետի վերնահովտի ամրոցները, «Գիտական աշխատություններ», հ. 20, 2017, էջ 291-296:
27. Акопов А. А., Айвазян Г.С., Проблема армян-мусульман в Османской империи на примере исторической провинции Тайк Западной Армении (XIX в.)// Наука и общество в условиях глобализации: Материалы IV Международной научно-практической конференции. - Уфа: 2017, с. 46-50.
28. Акопов А. А., Айвазян Г.С. Административно-демографическое состояние центральных и восточных районов провинции Тайк (бассейн реки Олти) исторической Великой Армении в 1830-1878 гг. Белгород, “Научные горизонты”, N 3, 2017, с.5-18.
29. Авагян И., Оганнисян А., Россия и русские в первой мировой войне-воспоминания пережившего Армянский геноцид Стратегии и тренды развития науки в современных условиях, Материалы III Международной научно-практической конференции (Уфа, 15-16 февраля 2017г.), Уфа, «Ника», 2017, 36-40.
30. Базеян К.Р., Аганян Г.Т. Русский след в армянской культуре Александрополя, Научная конференция «Археология и этнография Кавказа и Крыма», Петербург, Тезисы докладов, Санкт- 2017, с. 117-119.
31. Базеян К. Р., Армянское кружево: традиционное и новое, Международная научно-практическая конференция, XV научные чтения памяти В. М. Василенко, «Русский стиль: в поисках национальной идентичности», сборник тезисов, М., 21-23 ноября 2017, ст. 15.
32. Айрапетян А. С., Александропольская милиция в русско-турецкой войне 1853-1856 гг. (из истории русско-армянского боевого братства), “300 лет Российской и Ново-Нахичеванской епархии ААЦ. Исторический путь и современность”, Международная научная конференция, 15-16 сентября, Москва, 2017, с 24-25.

33. Айрапетян А.С., Александропольцы и Кавказский фронт русско-турецкой войны 1877-1878гг., “Наука и образование в современной конкурентной среде”, Материалы IV международной научно-практической конференции, 27-28 февраля, Уфа, 2017, с. 29-36.
34. Yeganyan L. G., The Early Bronze Age Shrine of Mets Sepasar, in: P. Avetisyan, Y. Grekyan (eds.), Bridging Times and Spaces. Papers in Ancient Near Eastern, Mediterranean and Armenian Studies Honouring Gregory E. Areshian on the occasion of his sixty-fifth birthday, Oxford, Archaeopress Archaeology, 2017, pp. 369-383.
35. Khudaverdyan A.Yu. Khachatryan H.H., Eganyan L.G. The Human skeleton from the Late Iron Age burial of Shirakavan (Armenia): a case study // International Association for Paleodontology. 2017. Vol. 11. N 2.
36. Khachatryan H.H., Excavations of the Cave Settlement of Ani, in: P. Avetisyan, Y. Grekyan (eds.), Bridging Times and Spaces. Papers in Ancient Near Eastern, Mediterranean and Armenian Studies Honouring Gregory E. Areshian on the occasion of his sixty-fifth birthday, Oxford, Archaeopress Archaeology, 2017, pp. 215-229.
37. Harutyunyan H.H., Matikyan H.H. Interrelations of ashough traditions in Kars and Alexandropol in the second half of the XIXth century. VII International Academic Congress “Fundamental and Applied Studies in EU and CIS Countries” (United Kingdom, Cambridge, England, 26–28 February 2017). Volume VII. Cambridge University Press, 2017, p. 529-532.
38. Matikyan H.H. Lullaby text in the context of ashough art, Наука и образование в современной конкретной среде: материалы IV Международной научно-практической конференции (Уфа, 27-28 февраля 2017г.)/ отв. Ред. О.Б. Нигматуллин, Уфа, 2017, р. 187-189.

Четвертые Всероссийские (с международным участием) историко-этнографические чтения, посвященные памяти профессора Магомедова Расула Магомедовича, сборник статей, Махачкала, 2017,

39. Авагян И., Оганнисян А., Судьба армянской диаспоры дербента и депортированных армян в воспоминаниях очевидца (1918-1920гг.), С. 19-22:
40. Арутюнян А.А., Творчество ашугов Карса и Александрополя в конце XIX – начале XX вв. в контексте городской культуры. С.43-45.
41. Еганян Л.Г. Из цикла земледельческих культов: Жертвоприношение быка (археологические и этнографические параллели). С. 95-98.
42. Матикян А. Особенности языкового мышления колыбельных текстов. с. 170-172.

6. Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

Տնօրեն՝ ք. գ. դ. Ս. Ա. Հայրապետյան,
Գիտքարտուղար՝ արվ. թ. շ. շ. Հարությունյան,
Էլեկտրոնային փոստ՝ h Kentron@mail.ru
Կայքէջ՝ www.shirakcenter.sci.am

7. Տվյալներ կադրերի վերաբերյալ

ա/ -

բ/ -

գ/ 21

8.-

9.-

10. – Ս. Հայրապետյանը պարզևատրվել է Գյումրու քաղաքապետարանի ոսկե մեդալով, Ս. Պետրոսյան՝ ՀՀ ԳԱԱ վաստակագրով, Լ. Եզանյանը, Շ. Հարությունյանը, Կ. Բազեյանը, Ա. Հայրապետյանը, Կ. Սահակյանը, Շ. Խաչատրյանը՝ ՀՀ ԳԱԱ գովեստագրով, Ա. Բոյաջյանը, Լ. Կոստանյանը, Կ. Ալեքսանյանը, Ա. Ակոպովը՝ ՀՀ ԳԱԱ պատվոգրով:

11- ՇՀՀ կենտրոնը հաշվետու տարում համագործակցել է ԳԱԱ հայագիտական ինստիտուտների, Բեյրութի Հայկազեան համալսարանի, ԵՊՀ-ի, ՀՊՄՀ-ի, ՇՊՀ-ի մի շարք հայագիտական ամբիոնների, Կոմիտասի անվան կոնսերվատորիայի, Հայաստանի պատմության ազգային, Հ. Շարամբեյանի անվան ժող. արվեստի, Գյումրու երկրագիտական եւ ժող. ճարտարապետության ու քաղաքային կենցաղի թանգարանների, ԳԱԹ-ի եւ այլ պետական ու հասարակական կազմակերպությունների հետ: Համատեղողների թիվը՝ 7 /ՇՊՀ/:

2017թ. համատեղ 7 հրապարակումներ են եղել Հնագիտության եւ ազգագրության ինստիտուտի /2/, Պատմության ինստիտուտի/2/, Հալեի համալսարանի գերմանական հնագիտական արշավախմբի /2/, ՇՊՀ պատմության ամբիոնի /1/ հետ:

12. –

**ՇՀՀ կենտրոնի տնօրեն՝
գլխաքարտուղար՝**

**Ս.ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ
Հ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Աղյուսակ 1 -

Աղյուսակ 2

2017թ. ՀՀ ԳԱԱ թեմատիկայի ամփոփ տվյալներ

N	Կազմակերպությունը	Թեմաների կամ պայմանագրերի թիվը (ո) և ֆինանսավորման ծավալը (X հազ.դր.)			
		Նպատակային ֆինանսավորում	Բազային	Թեմատիկ	Տնտ. Պայմանագրեր
1	«Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն» ՊՈԱԿ		1	3	
			27399.4	5383.8	

Աղյուսակ 3

Կազմակերպության անցկացրած հանրապետական և միջազգային միջոցառումները

N	Միջոցառումներ	Անցկացման վայրն ու ժամանակը, կազմակերպիչները	Մասնակիցների թիվը	
			ընդամենը	Այդ թվում՝ արտերկրից
1	2	3	4	5
1	Գիտական ընթերցումներ նվիրված Հովսեփ Օրբելու ծննդյան 130-ամյակին	Գյումրի, 29 ապրիլի ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն,	14	
2	«Շերամը Ալեքսանդրապոլի աշուղական դպրոցի ավանդույթների կրող» համերգ-գիտաժողով նվիրված աշուղ Շերամի ծննդյան 160-ամյակին	Գյումրի, 15-16 սեպտեմբեր ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն, ԵՊԿ Գյումրու մասնաճյուղ, ՇՊՀ արվեստի ամբիոն	11	1

3	Երիտասարդ պատմաբանների հանրապետական գիտական ընթերցումներ «Հայոց նորօրյա պետականության և անկախության պատմական ուղին» թեմայով	Գյումրի, 20-30 հուլիսի, ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն, Գյումրու պետ.համալսարանի պատմ. ամբիոն	16	2
4	«Հացի տոն» մարզային հինգերորդ փառատոն	Գյումրի, 1 հոկտեմբերի, ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն, Գյումրու քաղաքապետարան ՀՀ մշ. նախարարություն	85	7
5	Հայագիտական ընթերցումներ նվիրված ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի հիմնադրման 20-ամյակին	Գյումրի, 20 հոկտեմբերի, ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն	17	3

Աղյուսակ 4

Աշխատակիցներ արտասահմանյան (այդ թվում՝ ԱՊՀ երկրներ) կատարած գործուղումներ

N	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Գործուղված գիտնականների քանակը		
			Գիտաժողովների մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և խորհրդածությունների համար
1	2	3	4	5	6
	«Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն» ՊՈԱԿ	ՌԴ	2		

Աղյուսակ 5

Արտասահմանյան գիտնականների ընդունելություն ԳԱԱ
կազմակերպություններում

N	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Ընդունված գիտնականների քանակը		
			Գիտաժողովների մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և խորհրդածությունների համար
1	2	3	4	5	6
1	«Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն» ՊՈԱԿ	Ֆրանսիա ՌԴ, Լիբանան, Գերմանիա,	1 2	1 3	2 1

- Աղյուսակ 6

Աղյուսակ 7

Կազմակերպության 2017թ. Ֆինասավորման ծավալները

N	Կազմակերպությունը	Բյուջե	Արտաբյուջե	Դրամաշնորհներ		
				Արտարժույթ (\$,€, րԿԸ.)	Արժույթի կուրսը	Դրամ
1	2	3	4	5	6	7
	«ՇՀՀ կենտրոն» ՊՈԱԿ	38619.300	150.000			

Աղյուսակ 8

ԳԱԱ գիտաշխատողների 2017թ. հրապարակումների ընդհանուր քանակը

N	Կազմակերպությունը	Մենագրություն, ժողովածու		Ուսումնական ձեռնարկ, դասագիրք		Հոդվածներ, գեկուցումներ		Թեզիսներ	
		Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	«ՇՀՀ կենտրոն» ՊՈԱԿ	2	1	-	-	42	21	17	6

Աղյուսակ 9

Ասպիրանտների թվաքանակը

Կազմակերպությունը	Ասպիրանտների քանակը (այդ թվում կանայք) առ 01.01.2018թ.		Հաշվառու տարում ասպիրանտուրա են ընդունվել (այդ թվում կանայք)	
	ա/կ.	ա/չկ.	ա/կ.	ա/չկ.
1	2	3	4	5
«ՇՀՀ կենտրոն» ՊՈԱԿ	-	1	-	1

- Աղյուսակ 10

Աղյուսակ 11

Աշխատողների թվաքանակի ամփոփ տվյալներն առ 01.01.2017թ.

N	Կազմակերպությունը	Աշխատողների ընդհանուր թիվը	Գիտական աշխատողների թիվը	ԳԱԱ ակադեմիկոսներ	ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամներ	Գիտության դոկտորներ	Գիտության թեկնածուներ
1	2	3	4	5	6	7	8
	«ՇՀՀ կենտրոն» ՊՈԱԿ	21	17			2	11

ՇՀՀ կենտրոնի տնօրեն՝

Ս. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ГОДОВОЙ ОТЧЕТ

Об основных результатах научной и научно-организационной деятельности 2017 г. Ширакского центра арменоведческих исследований НАН РА

1. Из основных результатов деятельности ШЦАИ НАН РА за 2017 г. можно выделить следующие:

- а. Археологами центра в Ширакском марзе, на территории села Джрапи, на берегу Ахурянского водохранилища были обнаружены украшенные скульптурами и надписями, колыбелеобразные надгробные камни, а также новый археологический участок, который по предварительным данным археологических разведывательных работ относится к античному периоду. По археологическим разведывательным данным на левом и правом берегу Ахуряна были обнаружены 4 крепостных сооружения с циклопическим сложением, крепости со стенами без раствора в Мец Сепасаре, Джрапи и Джрадзоре, прибрежные все крепостные сооружения Ахуряна были учтены и картографированы (рук. к.ист.н. Л.Еганян).
- б. Уточнены местоположения племенных стран заселявших бассейн Ахуряна, упомянутых в клинописных надписях II-I тысячелетий до н.э. Катарза, Витирухи, Луша, Бузуня и Кулия. Научные этимологии этих топонимов были получены с выявлением их индоевропейских основ (рук. д.ист.н. С.Петросян).
- в. Были введены историографические уточнения в вопросе списка правителей Армении, приведенный историографом Анануном, где из за пренебрежительной работы переписчика рукописи в дошедшем до нас экземпляре обнаружены пропуски и даже перестановки отдельных отрывков оригинала (рук. д.ист.н. С.Петросян).
- г. Издан юбилейный 20-й том периодического сборника центра «Научные труды», с обемом 326 с. (ред. д.фил.н. С.Айрапетян), проведен «Праздник хлеба», ставший уже традиционным в Ширакском марзе (рук. к.п.н. К.Саакян)
- д. Была переосмотрена и оценена историческая роль и значение ашугских традиций Карса, ашугские взаимосвязи Карса-Александрополя, формирование цеха ашугов Александрополя, что до сих пор было недостаточно исследовано в армянском ашуговедении (рук. к.иск. А.Арутюнян).

2. Основные результаты по базовому финансированию в 2017 г.

В 2017 г. в ШЦАИ НАН РА было продолжено осуществление научно-исследовательской программы «Археологические и историко-культурные исследования Ширака - 2» (рук. д.фил.н. С. Айрапетян), в которой в рамках некоторых тем было проведено исследование разных периодов исторических реалий Ширака.

В теме «Бассейн Ахуряна в 1-м тысячелетии до н.э.» (рук. д.ист.н. С.Петросян) было продолжено исследование племенных стран, упомянутых в клинописных надписях Ширака и его окрестности данного времени: Уточнены местоположения стран Катарза, Луша, Бузуния и Кулия, была проведена этимология топонимов этих стран. Свидетельствами историко-культурных, этнографических и лингвистических материалов было выяснено, что первым из прототипов Шумерского бога Подземного мира Негал происходит из Армянского нагорья и в результате дальнейшего развития происходит Нергал шумеров, верховный бог Хайаса U.GUR, армянский языческий Ангех. Проводится исследование армянских наскальных рисунков с точки зрения выявления важной роли древнейшего индоевропейского населения Армянского нагорья в культурной жизни Передней Азии.

В рамках программы в 2017 г. было продолжено одно из историко-демографических исследований (рук. к.ист.н. А.Акопов), относящийся демографическому состоянию 1830-1918 гг. прилегающей территории исторического гавара Тайк бассейна Чороха. Исследование новоявленных грузинских и турецких первоисточников проясняет некоторые вопросы относительно уточнения числа армян, их размещения и религиозно-конфессионального образа в санджаках Кискима Ахалцихской губернии и Мамрвана - Эрзерумской губернии.

В отчетный год завершена предусмотренная в программной теме «Александропольский уезд в 1914-1920 гг.» всестороннее исследование возникающих вопросов о численности беженцев-мигрантов перешедших в Александропольский уезд, расселении и приеме беженцев периода с ноября 1914 г. до апреля 1918 г. Одновременно была проведена архивная и библиографическая собирательная работа (также обзор восточноармянской периодики того времени) в направлении исследования причин первой оккупации уезда турецкими войсками (май-ноябрь 1918г.), особенностей административно-правовой политики, проводимой здесь турками оккупантами.

В рамках программной темы «Общественная и культурно-образовательная жизнь Александрополя в конце XIX в. и в начале XX в.», в 2017 г. в центре было продолжено также исследование общественно-политической и культурно-образовательной жизни уезда и особенно его центра – Александрополя в конце XIX в. и в начале XX в. (рук. к.ист.н. Г.Айвазян).

В 2017 г. было продолжено также исследование политической истории периода установления советской власти (1921-1930 гг.) в регионе Ширака (рук. к.ист.н. К.Алексян). Проводится исследование особенностей деятельности районного ревкома Александрополя и уездного комитета партии, взаимоотношений ее местных и центральных органов в указанный период, выявление причин и основ политических репрессий в уезде в период НЭП-а.

В рамках программы в 2017 г. в Центре продолжалась тема «Пережившие Геноцид армян» (рук. к.ист.н. И.Авагян), где особо важным было собрание и разработка данных о размещенных в период резни в Шираке и в частности в сиротских приютах Александрополя западноармянских сирот и их потомков, целью которого является сохранение этнографических материалов относящихся переживших геноцид и их потомков.

В рамках темы «Социально-экономическое и демографическое положение Ширака в конце XX в. и в начале XXI в.» (рук. к.ист.н. А.Бояджян) продолжается исследование вопросов, относящихся к изменению численности населения природной репродукции, социально-экономического и демографического положения марза, с целью выявления закономерностей и особенностей социально-экономических и этно-демографических процессов.

Важной составной программы “Археологические и историко-культурные исследования Ширака” это исследование археологических памятников. В 2017 г. группа археологов Центра (рук. к.ист.н. Л.Еганян) плановыми раскопками археологического памятника эпохи ранней бронзы Мец Сепасара (июль) расширила местность, захватив отрезок южного подножья горы, для того, чтобы получить более целостную картину плана границ храмового комплекса, с другой стороны – уточнить функциональное значение прилегающих новораскопанных застроек святилища. В сентябре-октябре группа (рук. А.Хачатрян) проводила раскопки на территории крепости-поселения Айкадзора

урартского периода, а в августе в составе немецко-армянской совместной экспедиции участвовала в раскопках крепости-поселения-некрополя XIII-VIII вв. до н.э. Азатана. Первое полугодие 2017г. было посвящено камеральному исследованию и реставрационной работе материалов из вышеуказанного археологического памятника.

Важной составляющей базовой научно-исследовательской программы Центра является научная оценка его богатого этнографического наследия Ширака. В рамках программы в 2017 г. было продолжено исследование темы «Социо-нормативная и гуманитарная культура города Александрополя-Ленинакана-Гюмри» (рук. К.ист.н. К.Базеян), в частности, исследование воздействия иноэтнической, в основном русской культуры на формирование новосозданного города Александрополя. В итоге исследования были выявлены конкретные проявления русской и ею опосредованной европейской культуры в градостроительстве, архитектуре, комплексе жилья, а также на жизнеобеспечение населения и в духовной культуре Александрополя.

В 2017г. была осуществлена значительная работа также в направлении исследования этнопсихологической темы «Современные метаморфозы народных обрядов и праздников Ширака, культура празднеств» (рук. к.псих.н. К.Саакян). В сентябре 2017г. группа при финансовой поддержке Министерства культуры РА уже 5 раз осуществила республиканский фестиваль «Праздник хлеба».

В 2017г. в рамках базовой научно-исследовательской программы было продолжено также исследование этномузыкологической темы «Современные проблемы и тенденции развития традиционной музыки Ширака» (рук. канд. иск. А.Арутюнян). Проводились фольклористические работы в 6 общинах региона Ашоцка. Собранный и разработанный этнографический материал был подвергнут жанрово-типологическому анализу.

В 2017г. продолжалось также исследование этнолингвистического характера: синхронное исследование в разных лингвокультурах колыбельных, как фольклорных текстов с анализом их языково-стилистических и содержательных особенностей (рук. А.Матикян). Записаны новые этнографические материалы, которые создают дополнительную возможность для разностороннего исследования и сопоставления армянского материала с англоязычными текстами.

В 2017г. в Центре в рамках проводимой программы в общем расчете было опубликовано 28 научных статьи (10 – за границей), 14 докладов на научных

конференциях (11 - за границей), 2 монографии. Вышел в свет юбилейный 20-й том периодического сборника Центра «Научные труды», на территории марза были проведены раскопки 3-х археологических памятников, 3 этнографические экспедиции, в Гюмри – «Праздник хлеба». Действовали двуязычный сайт-страница (www.shirakcenter.sci.am) и страница на фейсбуке, с подробной информацией о научной, научно-организационной и издательской деятельности Центра.

Директор Ширакского центра АИ НАН
Научный секретарь

С. Айрапетян
А. Арутюнян

3. Результаты полученные тематическим финансированием в 2017 г.

С сентября 2015 г. до сентября 2017г. В Ширакском центре АИ были осуществлены также две двухлетние программы с тематическим финансированием: «Карс-Александрополь: ашугские традиции и взаимосвязи» (рук. канд. исск. А.Арутюнян) и «Крепостные сооружения бассейна Ахуряна» (рук. к.ист.н. Л.Еганян)

«Карс-Александрополь: ашугские традиции и взаимосвязи» Тема посвящена вопросам формирования центра армянских ашугов, преемственности ашугских традиций Александрополя.

Систематизированы список армянских ашугов Карса и Александрополя и отбор песен. Были проведены архивные работы в Музее искусства и литературы им. Е.Чаренца, в архиве фольклора ИАЭ НАН, Национальном архиве Армении. Выяснилось, что многие ашуги, жившие и творившие в Карсе (Туджари, Кямали, Андреас, Гаспар, Сари Оглан, Малул и др.) в дальнейшем переехали в Александрополь, продолжая деятельность в цехе ашугов. Был уточнен период реконструкции и функционирования переведенного из Карса в Александрополь цеха ашугов – а именно 40-е гг. 19-го века.

Проведена систематизация списка ашугов турок Карса и их песен, осуществлен сначала их текстологический, затем и музыкально-стилистический анализ. С этой целью были расшифрованы записанные около 150 песен, рассмотрены также 200 образцов поэтических текстов.

В рамках проводимой темы важнейшее место занимали также сбор, систематизация и источниковедческое исследование разных летописных, архивных, мемуарных материалов, относящиеся к ашугскому искусству. Список имен армянских ашугов и характеристика их песен были уточнены с помощью работ Г.Левоняна, А.Брутяна, а также рукописными материалами.

Уточнение списка имен армянских и турецких ашугов, музыкально-типологический анализ их избранных песен позволил четко разделить в контексте общей традиции сосуществование двух разных - армянских и турецких национальных искусств.

Проделанная работа, как исследовательское пространство способствующее международному сотрудничеству, вызвала сегодня большой интерес особенно в известных ашуговедческих кругах Карса и было предложено углубление темы в отношении ашугских традиций Карина.

Вторая тематическая программа - «Крепостные сооружения бассейна Ахуряна» (рук. к.ист.н. Л.Еганян), цель которой - учет известных крепостных сооружений региона, обнаружение новых, картографирование, установление их хронологических, функциональных и типологических особенностей, значение стратегического расположения, взаимосвязь с торговыми дорогами и поселениями.

Собраны, сравнены и систематизированы результаты раскопок исследованных памятников бассейна Ахуряна, публикации относящиеся к теме и обмеры. По данным археологических раскопок на побережьях Ахуряна были обнаружены 4 крепостных сооружения с циклопическим строем, безрастворными стенами в селах Покр Сепасар, Джрапи, Зоракерт и Джрадзор. Учтены и картографированы все прибрежные крепостные сооружения. На основе существования циклопических стен, раскрывших в раскопанном поселении эпохи ранней бронзы Мец Сепасара было заключено, что в бассейне Ахуряна началом датировки крепостных сооружений является грань 4-3 тысячелетия до н.э. Проведено дифференцирование функций крепостных сооружений. Уточнены функциональные и структурные особенности оборонительных построек *крепость, укрепление, замок*. Была произведена типологическая квалификация крепостных сооружений эпохи развитого средневековья. Параллельно с крепостями с наружными стенами Магасберд, Тигнис, Аралыг, которые охраняли окрестности Ани, в этот же период на прибрежных территориях Ахуряна появились крепостные сооружения нового типа: постовые-казарменные укрепления Ваграмаберд, Тирашен, которые в отличие от крепостей имели малые формы и были без наружных стен.

К той же группе относятся полуразрушенные церкви 7-го века, переформированные в укрепления (Ахурик, Еразгаворс, Кумайри). Это были хранилища оружия, боеприпасов, продовольствия, имели постовые горнизоны и обеспечивали безопасность дорог.

С декабря 2016 г. до декабрь 2017 г. по результатам конкурса «Программа поддержки исследований молодых научных сотрудников - 2016» при финансировании Государственного комитета по науке МОН РА в Центре была реализована также научная тема «Тайк в 1830-1878 гг. (историко-демографическое исследование)» (рук. к.ист.н. А.Акопов).

Целью работы была, в условиях жестко ограниченного количества первоисточников, абсолютного отсутствия сведений об отдельных административных единицах, по возможности набросить этно-религиозную и административно-демографическую картину 1830-1878 гг. Османских административных единиц Тортума, Кискима, Мамрвана, Олти, Банака и Тавускара, сформированных на территории штата Тайк исторической Великой Армении.

Использованы редчайшие документы, богатые материалы периодических изданий, находящиеся в МЛИ им. Е.Чаренца, в национальных архивах Армении и Грузии (также турецкие). Особое внимание было уделено административно-демографическому состоянию уездов Кискима и Тортума, связанная с ролью и солидным количеством армянства в регионе. Были исследованы военные действия, проходившие на территории исторического Тайка в процессе русско-турецких войн во второй половине XIX в., вопрос участия в них армян. Особенно значительное место было отведено “фенехскому” походу августа 1855 г., когда русский военный отряд с активным участием армян блестяще выполнил операцию окружения Карса и облегчил взятие древнего армянского города-крепости русской армией.

Было обращено особое внимание на проблему исламизированных армян “*кескесов*” (наполовину армян-христиан, наполовину турок-мусульман). Для полного представления метаморфозов религиозной жизни армянства, сделана попытка выявить те факторы, которые обусловили исламизацию той или другой группы армян. В Османской Империи политика насильной исламизации армян была признана как форма проявления геноцида.

Директор Ширакского центра АИ НАН

Научный секретарь

С. Айрапетян

А. Арутюнян

ANNUAL REPORT

On the Main Results of Scientific and Organizational Activity of Shirak's Center for Armenological Studies NAS in 2017

1. Among the main activities of Shirak's Center for Armenian Studies of NAS we can single out the following ones:
  - a. The group of archaeologists has discovered fixed cradle like tombstones covered with carvings as well as a new place which, according to the data of archaeological survey, dates back to antique period in Shirak region, in the territory of Jrapi village, on the bank cistern of Akhurian.
Fortifications have been discovered on the left and right banks of the Akhurian with cyclops, castles with uncemented walls in Poqr Sepasar, Jrapi, Zorakert and Jradzor, all fortresses near the bank of the Akhurian have been taken into account and mapped/sup.: PhD in History L. Yeganyan/.
  - b. The topographies of tribal countries /Virtirukhi Katarza, Lusha, Buzunia and Kulia /occupying the Akhurian basin in II-I BC millennium have been verified and those toponymies have received scientific etymology by the evidence of their Indo-European bases /sup.: Doctor of Hist. Sc. S. Petrosyan/.
  - c. Some verifications of historiological nature have been made connected with the Armenian royal list of an Unknown historian where as a consequence of Medieval careless pen there are textual omissions and even some displacements of separate passages /sup.: Doctor of Hist. Sc. S. Petrosyan /.
  - d. The 20th jubilee volume of the periodical of the Center 'Scientific Works' came out with 326 pages/ed. Doctor of Phil. Sc.: S. Hayrapetyan/, an ethnographic celebration took place – regional 'Bread Celebration'/sup. PhD in Psychology: K. Sahakyan/.

- e. Works have been carried out on the ashough traditions of Kars, relations of Kars-Alexandrapol which until now is not studied in the Armenian ashough study/sup. : PhD in Art H. Harutyunyan/.

2. The main results of 2017 funded by basic funding

In 2017 Shirak Center for Armenian Studies of NAS carried on scientific and research project '**Shirak's Archaeological and Historio-Ethnographical Survey-2**'/sup.: Doctor of Phil. Sc. S. Hayrapetyan/, where the study of historical facts of different periods in Shirak has been carried out in the scope of some themes.

In the scope of the theme '**The Akhurian basin in the 1st Millenium BC**'/sup.: Doctor of History S. Petrosyan/ the topographies of tribal countries /Virtirukhi Katarza, Lusha, Buzunia and Kulia /occupying the Akhurian basin in II-I BC millennium have been verified and the names of those countires have been etymologically presented.

On the bases of historical and cultural, ethnographic and linguistic facts, it has been founded out that the first prototype of Nergal god of the Shumerian of the Lower world originates from the Armenian highland and its further developments are the Nergal, the Supreme God of Hayasa, the Armenian pagan Angegh.

The Armenian petroglyphs are being examined in terms of revealing the unique role of the ancient Indo-European population of the Armenian Highland.

One of the continuing studies on the project in 2017 / sup.: PhD in History A. Akopov/ refers to the area adjacent to the historic province, **the demographic situation of the Chorokh basin, in 1830-1918.**

In the accounting year, the project was completed with the theme "**Alexandrapol Province in 1914-20**" and a comprehensive study was done on the number of refugee-migrants in the Alexandropol region coming from 1914 November to 1918 April, placement of newcomers and immigration in April.

At the same time, the archive and library collective work was also carried out by the daily Eastern Armenian periodical investigation / the reasons for the first alienation of the

Turkish army (1918 May-November) by the Turks, in the direction of studying the specificities of the administrative-legal policy in place.

Within the framework of the project "**Social and Educational and Cultural Life of Alexandropol at the Beginning of XIX Century and Early 20th Century**" in 2017, the works have been studied dealing with the province and its center's Alexandropol's social-political-cultural life/sup.: PhD in History G. Ayvazyan/.

In 2017 the study was carried out on **the political history of the Soviet power establishment /1921-1930/ in Shirak region**/sup.: PhD in History K. Alexanyan/.

During this period, an investigation was carried out on the activities of the Alexandropol District Executive Committee and the provincial committee, the establishment and functioning of the Soviet authorities in the province, the relationship between its local and central authorities.

Within the framework of the project in 2017, the Center continued the theme "The survivors of the Great Genocide"/sup.: PhD in History I. Avagyan/ with particular emphasis on the collection and processing of information about Western Armenian orphans and their descendants residing in Shirak and particularly the Alexandropol orphanages of the Armenian Genocide during the Genocide, which aims to save the folklore materials about genocide survivors and their descendants.

In the framework of the theme "**Socio-economic and demographic situation of Shirak at the end of the XX century and the beginning of the XXI century**" /sup.: PhD in History A. Boyajyan/ the study of issues is being investigated related to the population change in the region, natural reproduction, socio-economic situation, aiming at revealing the regularities and specificities of the current socio-economic and ethno-demographic processes in the region.

One of the main components of the project 'Shirak's Archaeological and Ethnographical Studies' is the investigation of its archaeological monuments.

In 2017 a group of archaeologists from the Center/sup. PhD in History L. Yeganyan/ expanded the ancient site of **Mets Sepasar early bronze age excavation archaeological monument** /July/ including the site of the hilltop, to have access to the borders of a condominium complex.

During September- October months the group/sup.: H. Khachatryan / excavated the castle-settlement of the Urartian period's Haykadzor and in August with the cooperative work of Armenian-German expedition members the group took part in the excavations of the castle-settlement-necropolis of XIII-VIIIcc. BC.

The first half of 2017 was devoted to the study of materials found in the above-mentioned excavations.

One of the key components of the core research program in the center is its appreciation of rich ethnic heritage.

In 2017 within the framework of the project the study of the theme "**Alexandropol-Leninakan-Gyumri social and institutional culture**" /sup.: PhD in History K. bazeyan/ continued, namely the study of the ethnic, mainly Russian cultural influence on the formation of the city of Alexandropol.

As a result of the research, concrete manifestations of Russian and mediated European culture have been brought up in Alexandropol urban development, architecture, housing complex, as well as in the livelihood and spiritual culture of the population.

In 2017 a considerable amount of work has been carried out in the direction of studying the ethno-psychological theme "**Modern transformation of Shirak's folk rituals and holidays, culture of the festival**" /PhD in Psychology K. Sahakyan/.

In September 2017, with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Armenia, the group has been implementing the 'Bread Festival' in Gyumri for the fifth time.

In 2017, under the framework of the Center's Basic Research Program, the theme of the ethno-musicology was carried on "**Contemporary problems and development tendencies of Shirak traditional music**" /sup.: PhD in Art H. Harutyunyan/.

The collective work on folklore materials was carried out in 6 communities of Ashotsk region. Collected and processed musical-genre samples were subjected to genre-typological examination.

In 2017 an investigation of folkloristic nature was carried out – comparative analysis of lullabies as folklore texts aiming at revealing their linguopoetic peculiarities/sup.: H. Matikyan/. New folklore materials have been recorded which give extra chances to compare Armenian and English texts thoroughly.

In 2017 the Center in the scope of the project has published 28 scientific articles/10 abroad/, 14 reports of conferences /11 abroad/, 2 monographs.

The 20th jubilee volume of the periodical of the Center 'Scientific Works' came out, excavations of 3 old places have been implemented, 3 ethnographic research expeditions, 'Bread Holiday' in Gyumri. One monograph, 4 memorial writings, a collection of archival documents have been prepared for publication.

Bilingual website /www.shirakcenter.sci.am/ of the Center and facebook page has been active with thorough information of the center's scientific, organizational and publication affairs.

Director of the Center SCAS NAS

S. Hayrapetyan

Scientific Secretary

H. Harutyunyan

3. The results got by means of thematic financing in 2017

By means of thematic funding two two-year projects have been carried out in Shirak Center for Armenological Studies from September 2015 till September 2017: ‘Kars-Alexandrapol: ashough traditions and interrelations’/sup.: PhD in Art H. Harutyunyan/ and ‘Fortifications in the Akhurian Basin’/sup.: PhD in History L.Yeganyan/---- The theme ‘Kars-Alexandrapol: ashough traditions and interrelations’ touches upon the issues concerning the formation of the Armenian ashough center, the heritage of ashough traditions. The name and song list of the Armenian ashoughs have been systematized.

Archival- sourceological works have been done in the Museum of Literature and Art after Yeghishe Charents, in the folklore archive of Institute of Archaeology and Ethnography NAS, National Archive of Armenia.

It has been founded out that many of the ashoughs /Tujari, Qyamalin, Andreas, Gaspar, Sari Oghlan, Malul, etc/ living and creating in Kars have moved to Alexandrapol carrying on the trade activity.

The period of reformation and activity of ashough tarde have been clarified- 40-s of the XIXth c.

Coordination has been done on the name and list of Turk ashoughs of Kars, both textological and musico-poetic analysis of their song heritage.

For that purpose the recorded songs of Turk ashoughs have been deciphered/about 150 samples/, 200 sample of poetry texts have been observed.

In the scope of the theme a specific place is given to the issues dealing with ashough art: memorial materials, collection, coordiantion of archival materials and their sourceological survey.

The name list of Armenian ashoughs in Kars has been mainly clarified on the basis of the works by G. Levonyan, A. Brutyan.

The clarification of the name list of Armenian and Turk ashoughs in Kars and Alexandrapol, the musico-typological study of songs gave the opportunity to define and underline the parallel existence of Armenian and Turkish national arts.

The work as a research field of international coorelation, arises interest among ashough studies and suggestions have been made to deepen the ashough tradition of Karin. In 2017 2 articles have been published /one abroad/ and 2 reports of the international conference /abroad/.

----- Second thematic project 'Fortifications in the Akhurian basin'/sup.: PhD in History L.Yeganyan/ aimed at taking into account the known fortresses of the territory, to discover new ones, mapping processes, reveal their chronological, practical and typological peculiarities.

The results of the excavations of the Akhurian basin have been collected, compared and systematized.

4 fortifications have been discovered on the left and right banks of the Akhurian with cyclops, castles with uncemented walls in Poqr Sepasar, Jrapi, Zorakert and Jradzor, all fortresses near the bank of the Akhurian have been taken into account and mapped.

Pragmatic classification of fortresses has been made. Pragmatic and structural peculiarities of defensive structures *stronghold, castle, fortress* have been clarified.

Typological classification of fortresses in developed Middle ages is made.

Parallel to the typical fortresses of Maghasberd, Tignanis, Aralig, the fortifications of Ani's capital, new types of fortification structures, guard-castle barracks, Vahramaberd, Tirashen appeared in Akhurian coastal areas, which, unlike fortresses, are smaller and have no external fence. The same group includes the semi-dislocated churches of the 7th century converted to the castle/Akhurik, Yerazgavors, Kumayri/.

These were stocks of weapons, ammunition, food and provided road safety. In the final year 3 articles have been published in 2017.

----- From December 2016 to December 2017, by the results of the "Young Scientist Support Program - 2016" Contest the scientific theme of 'Tayq in 1830-1878'(historical and demographic study) /with one year duration/ was carried out by the finance of the Scientific Committee of MES /PhD in History A. Akopov/.

The purpose of the study was to outline the very limited nature of the sources of information as far as possible in the absence of information about the state of the island administrators in the context of the Ottoman governorates such as Tortum, Kiskim, Mamrvan, Olti, Army and the ethno-religious and administrative-demographic picture of the provinces in 1830-1878.

Rare documents and instruments of ratification have been used from MAL after Charents and national archive of Georgia. Special attention was paid to the administrative situation of the Kiscim and Tortum provinces, conditioned by the role and value of Armenians in the region. Military operations in the territory of historical Tayq have been studied during the second half of the Russian-Turkish wars, the issue of participation of Armenians in them. Especially a great place was given in 1855, August 2005 "Penekian" invasion, when the Russian military force with brilliant participation of Armenians carried out the blockade of Kars and facilitated by the Russian army an ancient Armenian fortress capture of the city.

Particular attention was paid to the half-century issue of Muslim Armenians of Tayq. In order to fully comprehend the transformation of the Armenian religious life, an attempt has been made to identify the factors that condition the conversion of one or more parts of the Armenians, and then the conversion. The policy of violent Islamization of Armenians in the Ottoman Empire has been described as a form of genocidal manifestation. Thematic group has published 1 report and 1 article from the International Scientific Conference in 2017, and another 2 are prepared for publication.

Director of the Center SCAS NAS

S. Hayrapetyan

Scientific Secretary

H. Harutyunyan